

NEDİM DİVANI'NDA GÖNÜL KAVRAMI

Kudret Safa GÜMÜŞ

Aksaray Üniversitesi

Okutman

kudretsafagumus@aksaray.edu.tr

Özet

Klasik şiirimizde âşık, gece gündüz acı çeken kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Aşığın sevgilinin aşkına talip olması, âşığı nihayeti olmayan bir gam girdabına sürüklemiştir. Bu girdabın hissedildiği yer de şairin gönlüdür. Şiiri oluşturan beyitler de, âşığın gönül tarlasında işlenir. Aşığın gönlü, şiirin kaynağını oluşturmaktadır. Bu çalışmamızda; Nedim Divanı'nda gönül kavramının ne şekilde ele alındığını ve Nedim'in gönlüyle hasbihalini konu edindik. Nedim'in; gönlünü hasbihal edecek bir dost olarak görmesi, benzeyen- benzetilen ilişkisi içinde gönlünü nazımlarında bir dantel işçiliği titizliğinde işleme ve bir aşk hastasının kaleminden çıkan gönül benzetmeleri ile karşımıza çıkması onu dönemindeki şairlerden ayrı kılan özellikler arasındadır.

Anahtar Kelimeler:*Klasik Şiir, Gönül, Nedim Divanı.*

Alan Tanımı: Eski Türk Edebiyatı (Edebiyat)

THE CONCEPT OF 'HEART' IN NEDİM'S LITERARY WORK

Abstract

Lover in our classical poem is reflected as a person who has pain day and night. Aspiration of the lover to the love of darling drags him to the never-ending whirl of grief. Where this whirl of grief is felt is the heart of the poet. Verses forming the poem are also processed in the heart field of the poet. The heart of the poet constitutes the core of the poem. This study investigates how the concept of 'heart' is dealt with in Nedim's literary work and how Nedim has a friendly chat with his heart. What distinguishes Nedim from his contemporaries is that he sees his heart a close friend to chat with; he processes his heart in his versus meticulously in comparison-contrast style; he manifests himself with his metaphors of heart as a real lover.

Key words: *Classical poem, Heart, Nedim's Literary work.*

Subject field: Old Turkish Literature (Literature)

1.GİRİŞ

Klasik şiirimizde âşık, gece gündüz acı çeken kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Aşğın sevgilinin aşkına talip olması, aşğı nihayeti olmayan bir gam girdabına sürüklemiştir. Bu girdabın hissedildiği yer de şairin gönlüdür. Şiiri oluşturan beyitler de aşğın gönül tarlasında işlenir. Âşğın gönlü, şiirin kaynağını oluşturmaktadır. Bu yüzden gönül kavramı klasik şiirimizde çok önemli bir yere sahiptir.

Nedim Divanı'nda gönül kavramı “**dil, sîne,gönül**” sözcükleriyle karşımıza çıkmaktadır. Farsça olan **dil** ve **sîne** kelimesi sözlükte kalp, gönül anlamlarına gelmektedir. **Gönül** kelimesi ise Türkçedir. Gönül kelimesinin Eski Türkçe döneminden beri var olduğunu ve sözcüğün aslî şeklinin “**köngül**” olduğunu, günümüze gelindiğinde ise sözcüğün gönül şeklini aldığını kaynaklardan öğrenmekteyiz. Adını bildiğimiz ikinci Türk yazarı, Yolluk Tiginbir dizisinde şöyle demektedir:

“Taş tokıtdım, köngültegisabımınbitidim.” (ERGİN,2012:47) (Taş yontturdum, gönüldeki sözümü yazdırdım.)

Gönül kavramının Klasik Edebiyatımızda önemli bir yer tuttuğuna makalemize başlarken değinmiştik. Gerçekten de şairimiz Nedim;şiirinin bütününlhamını, acılarını, neşesini gönlünden alır ve de işleyerek şiir haline getirir. Şairin yegâne sermayesi gönlüdür. Gönlü genellikle acılar içinde kebab olanşairlerimiz pek ender olsa da sevgilinin bir yan bakışı karşısında sevindikleri bile olur. Bu yüzden gönül kavramı, klasik şiirimizde çok sayıdabenzetmeye konu olmuştur. Kimi zaman benzeyen kimi zaman da benzetilendurumuna gelmiştir. Gönül kavramının diğer bir yönü de sevgilinin gönlüdür.Âşğın acı çeken, daima âh ü figân eden gönlünün karşısında sevgilininacımasız, katı gönlü karşımıza çıkmaktadır.

Şimdi gönül kavramının Nedim Divanı'nda ne şekilde işlendiğini görelim:

1.1. Gül-Bülbül Mazmunu Bağlamında Gönül Kavramı

“Çünkü bülbülsün **gönül** bir gülsitân lazım sana

Çünkü **dil** koymuşlar adın dilsitân lazım sana”Gazel [g.]6/1

(Gönül mademki bülbülsün, sana bir gül bahçesi gerek. Mademki adını gönül koymuşlar, sana gönül alıcı bir güzel gerekir.)

Bu beyitte klasik şiirimizin mazmunlarından olan gül-bülbül kavramları karşımıza çıkmaktadır. Nedim aşkının membaı olan gönlünü bir bülbüle, sevgiliyi ise bir güle benzetmektedir. Bülbülün(gönlün) yakarışı gül yani sevgili içindir. Gönülde sevgilinin aşkı yoksa gönül bir taş parçası gibidir.

“Olmaz figânı rütbe-res-i âh ı saht-ı **dil**

Bülbül ne denlûna ‘rekes-i nâle olsa da’ g.137/2

(Bülbül ne kadar inlese de onun ağlayıp inlemesi gönlün sert âhının derecesine ulaşamaz.)

Bülbül, âhın inlemenin sembolüdür. Güle âşık olmuş, sabaha kadar nâleleriyle etrafı inletmektedir. Âşığın benzetileni olarak sıkça karşımıza çıkmaktadır. Beyitte âşığın gönlünden çıkan feryatlar, inlemeler o derece etkilidir ki bülbülün inlemesi bile âşığın gönlünden çıkan inlemelerin yanında hiç kalır.

1.2. Sevgilinin Güzellik Unsurları Bağlamında Gönül Kavramı

“Sorma peyâm-ı la’linipeymâne duymasın

*Ey **dil**tehâlük etme amân söylerim sana” g.3/2*

(Ey gönül! Sevgilinin yakut renkli dudağından bir haber sorma; sakın şarap kadehi duymasın. Aman acele etme, ben sana anlatırım.)

Bilindiği üzere; sevgilinin dudağı kırmızı rengi bakımından lal taşına ve şarabın rengine benzemektedir. Sevgilinin dudağı küçük ve kapalı oluşu sebebiyle bir sır gibidir. Nedim’in gönlü de şarap kadehinin bu sırrı öğrenmesini yani şarap kadehinin sevgilinin gonca ağzına değmesini istememektedir. Nedim gönlüne seslenerek, tembihte bulunmaktadır.

“Cây ideli **sînembüt-i dil**-cûy-ı muhabbet

***Dil** oldu perî-hâne-i câdû-yımuhabbet” g.12/1*

(O gönül çeken muhabbet putu sinemde yer edinince gönül de sevgicadısına perihâne oldu.)

Peri kelimesi cinlerin dişilerine verilen addır. Perilerin çok güzel ve çekici olduklarına inanılır. Sevgili de güzelliği ile âşıkların akıllarını başlarından alır. Bir peri gibi güzel olan sevgili âşığın gönlüne yerleşince, orayı bir perihâne haline getirmiştir. Sevgili, âşığın gönlünde aşk ve muhabbet ateşini yakan bir peridir. Gönüle sevgilinin hayali ve muhabbeti yerleşince de gönül bir perihâneye dönüşmüştür.

“*Âşık ki naksederdil-i pür-cûsala’lını*

Gûyâkirastânesidir kim serâba kor” g.29/2

(Âşık, senin dudağını coşkun gönle resmeder. Sanki kiraz tanesini şarap kadehine koyar.)

Aşk; insanı coşturan bir ruh halidir ve yeri de gönülüdür. Gönül hem şekli hem de aşkı içinde sakladığı için bir kadeh olarak tahayyül edilir. Beyitte kadeh ile gönül; kiraz ile de dudak arasında “leff ü neşr” sanatının yapıldığını görmekteyiz. Dudak kırmızılığı ve tatlılığı itibarıyla kiraz olarak düşünülmüştür. Beyitte ayrıca eskiden şarabın içine kiraz konulduğu âdetine de işaret vardır.

“*Dil yine ser-gestedirtir-i hevâyî-vesNedim*

Bir kemân-ebrûnun olmuşdurmegerâvâresi” g.154/7

(Nedim! Gönül, havâyî bir ok gibi yine başı dönmüş bir haldedir. Zira bir keman kaşının avaresi olmuştur.)

Âvâre; işsiz güçsüz, boş işlerle uğraşan insanlara verilen addır. Âşığın gönlü de keman kaşlı bir güzele tutulduğundan beri yaydan fırlayan ok gibi başıboş bir şekilde dolaşmaktadır. Sevgiliye kavuşmayı talep etmek bile muhal bir durumdur. Âşığın gönlü de böyle muhal bir duruma talip olduğundan aylaktır.

“*Gerdenindensînesinden bûseler etmişti va’d*

Cümlesinden neyerim kâfir peşimân oldu hep” g.9/5

(Sevgili gerdanından, göğsünden öpücükler vereceğine söz vermişti. Ne yapayım şimdi? Kâfir bütün sözlerinden caydı.)

Bilindiği üzere Divan Şiiri'nde sevgiliye kavuşmak imkânsızdı; çünkü sevgili bir ide idi. Bu durumda sevgiliyi öpmek şöyle dursun onu görmek, ona kavuşmak bir hayal unsuruydu. Nedim'in şiirlerinde ise karşımıza gerçek sevgili çıkmaktadır ve Nedim'in şiirleri bu yönüyle gelenekten ayrılmaktadır. Nedim bu beytinde, sevgiliyi sözünden caydığı için bir kâfire benzetmektedir.

1.3. Sevgilinin Tavrı Karşısında Gönül Kavramı

“Ser-fürû gâhî gehîsahtlık eyler bilmem

Bezmedesîse-i minâ-yıdile hâre midir?” g.17/4

(Sevgili bazen boyun eğer, bazen de bana sert davranır. Acaba (o sevgili) mecliste şarap dağıtan ibrik mi, yoksa gönül kadehine taş mıdır? (bilemiyorum.)

Sevgili bazen âşığına karşı yumuşak, bazen de sert davranmaktadır. Âşık ise sevgilinin bu tutarsız davranışları karşısında şaşırılmaktadır. Âşığın gönlü, içi aşk şarabıyla dolu bir şişeye benzetilir. Nedim bu beytinde şişenin kırılması ile gönlün kırılması arasında benzerlik ilişkisi kurmuştur.

“Gelişin âşık-ı küstâhınıâzâre midir?

Yoksa pürsîden-i hâl-i dil-i bîmâre midir?” g.17/1

(Gelişin, yüz­süz âşığını azarlamaya mı yoksa hasta gönlün hatırını sormak için midir?)

Sevgilinin bazen âşığına yumuşak bazen de sert davrandığı meselesi, bu beyitte de karşımıza çıkmaktadır. Âşığın gönlü daima hasta, bu hastalığın ilacı ise sevgilidir. Sevgilinin lutfu âşık için en iyi ilaçtır. Nedim bu beytinde sevgilinin geldiğini görmekte ve sevgilinin azarlamaya mı yoksa hasta gönlün hatırını sormak için mi geldiğini sevgiliye sormaktadır.

1.4. Sevgilinin Bakışları Karşısında Âşığın Gönlünün Durumu

“Görüp illerle mey nûşitdügün lâyıık mıdır zâlim

Ola sîh-i kebâb-ı lâht-ı dil her nevk-i müjgânım” g.83/4

(Ey zalim! Başkalarıyla şarap içtiğini görerek, kirpiklerimin her bir ucunun gönül parçasının kebabının şişi olması uygun mudur?)

Âşığın gönlü aşk ateşiyle devamlı yanmaktadır. Bu da gönlün kebab oluşunu beraberinde getirmektedir. Nedim'in gönlündeki aşk ateşi hiç sönmemektedir. Sevgilinin kirpikleri de şekil itibariyle âşığın gönül kebabının şişi olarak düşünülmüştür. Sevgilinin kirpiklerinin ok gibi olmasından dolayı âşığın gönlü yaralanmakta, aşk ateşiyle de kebab olmaktadır.

“Girîbânçâk olup hayretle sundum destine nâgâh

Dil-i sâd-pâremi ben sânezannetdimtelâşımdan” g.94/2

(Bin parça olmuş gönlü telaşından tarak zannederek, eline ansızınhayretle sundum.)

Gönül aşkın ızdırabından dolayı parça parça olmuştur. Âşığın gönlü sevgilinin saçlarında gezinmekte, hatta bin parça olmuş gönlün her bir parçası sevgilinin saçlarında asılı vaziyettedir. Tarağın dişleri gibi âşığın gönlü de parça parçadır. Gönül hem şekli hem de sevgilinin saçında bir tarak gibi gezinmesi dolayısıyla tarağabenzetilmiştir.

“Aceb mi kebk-i şâhin-dîde-vesdîlpîç ü tâb itse

Süzüp ol nerkis-i pür-kârı bir kez geçdi yanımdan”g.95/3

(Gönül, şahin görmüş keklik gibi korksa bunda şaşılacak bir şey yok; Zira o sevgili nergis gibi fitneci gözlerini süzerek, yanımdan bir kez geçti.)

Nedim bu beytinde, şahin bakışlı sevgilinin âşığın yanından geçerken, sevgilinin bakışlarının yaralayıcı özelliğinden dolayı keklik gibi ürktüğünü dile getirmektedir. Bu beyitte âşığın gönlü ürkek bir kuş olan kekligebenzetilmiştir.

“Çünkü tîr-i hecr ile oldun zahm-nâk ey gönül

Çek çevir kendin ki bir kaşı keman lâzım sana” g.6/7

(Ey gönül! Mademki ayrılık okuyla yaralandın, kendini topla, çekidüzen ver; çünkü sana yay kaşlı bir güzel gerek.)

Nedim bu beytinde sevgilinin yay kaşından ve ok kirpiğinden dem vurmaktadır. Sevgilinin bu unsurları âşığı yaraladığı için önemli yer arz

etmektedir. Nedim, gönlüne seslenmekte gönlünü kendisine çekidüzen vermesi konusunda uyardığıdır. “Çek çevir” sözcüğü ile de ok atışının anlatıldığını görmekteyiz.

“*Aldın hadeng-i cevrini sînemde koymadın*

Ey kaşları kemân katı cevreyledin katı” g.42/2

(Ey yay kaşlı güzel! Yüreğime saplanan cefa okunu çekip aldın. Bana çok kötülük ettin, çok!)

Nedim bu beytinde, sevgilinin kirpiğinden fırlayan okun önce gönlüne saplandığını daha sonra da acımasız sevgilinin oku gönülden çekip çıkardığından dem vurmaktadır. Sevgili aşığın gönlünden oku çekip çıkardığında aşığın gönlü yaralarla dolmaktadır. Nedim sevgilinin, kendisine çok kötülük ettiğini dile getirmektedir.

1.5. Ayna Bağlamında Gönül Kavramı

“*Ye’s ile pür-jengdirâyîne-i tûtî-i dil*

Kan oturdu sille-i efsûsdanzânûlara” g.109/5

(Gönül papağanının aynası ümitsizlikle paslanmıştır. Ahlanma sillesi ile dövünmekten dolayı dizlere kan oturdu.)

Sevgilinin hayali daima âşığın gönlünde tecelli eder. Bu da âşığın gönlünün **ayna** olarak düşünülmesini beraberinde getirir. Sevgili âşığına zulmetmekte, ona yüz vermemektedir. Bu da âşığın gönlünün ümitsizlikle dolmasını beraberinde getirir. Âşığın gönlü sevgiliden gelen eziyetler sonucupaslı bir ayna haline gelir. Bilindiği gibi eskiden aynalar çelik ve de madenden imal edilirdi. Rutubetten paslanan bu aynalara saykal (cila veren âlet) tutularak, onların yeniden parlak hale gelmeleri sağlanırdı. Âşığın gönlünün saykalı da sevgiliden gelecek muhabbettir. Beyitte ayrıca papağanlara ayna tutularak onları konuşurma âdetine de işaret edilmiştir.

“*Âyîneye yüz aklığı sîm-âbdırNedîm*

Saf oldısînemiz de dil-i bî-karâr ile” g.133/7

(Ey Nedim! Aynanın yüzünün aklığı cıva yüzündendir. Sinemizde kararsız gönül ile saf ve parlak bir hale girdi.)

Cıva; hareketli bir element olup, aynanın kararmasını engelleyip, onu parlak kılmaktadır. Gönülün kararsız olması ise, yerinde duramaması anlamına gelmektedir. Cıva nasıl aynaya parlaklık veriyorsa, kararsız gönül de âşığın sinesini saf, parlak kılar. Nedim, kararsız gönül ile cıva arasında hareketlilik bakımından bir benzerlik kurmuştur.

1.6.Devlet Adamları Bağlamında Gönül Kavramı

“*Fırka-i erbâb-ı dilden zümre-i zühhâda dek*

Hep esîrindir beğimhattâ dil-i nâşâda dek” g.60/1

(Beyim, tüm âşıklardan ham sofular takımına, hatta mutsuz gönülme kadar herkes senin tutsağıdır.)

Nedim bu beytinde sevdiği bir beye seslenmektedir. Bey, o kadar sevilen biridir ki bütün âşıklardan zahitlere kadar hatta Nedim’in mutsuz gönül bile o beye tutsak olmuştur.

“*Hoşa ey burc-ı izz ü devletin hurşîd-i tâbânı*

Yine lûtfunla pür-nûr eyledin çeşm-i dil ü cânı”Kaside[k.]19/1

(Ne hoş (ki) ey izzet ve devlet burcunun parlak güneşi olan (sadrizam)! Yine bağışınla gönül ve can gözünü aydınlattın.)

Nedim’in sanatını destekleyen yegâne kişilerden birinin dönemin sadrazamı Damat İbrahim Paşa olduğunu biliyoruz. Nedim, Damat İbrahim Paşa’yı izzet ve devlet burcunun parlak güneşi olarak vasıflandırmıştır. Bundan kasıt, Damat İbrahim Paşa’nın yüceliğidir. Damat İbrahim Paşa’nın Nedim’e sağladığı maddi imkânlar,şairin rahat bir hayat sürmesine vesile olmuştur. Beyitte gönül ve canın önce kişileştirildiğini, sonra da onlara göz bağışlandığını görmekteyiz.

1.7.Baharın Gelişi Bağlamında Gönül Kavramı

“*Bihamdillâh yine geldi dem-i gül-gest-i kûh u dest*

Yine mânend-i cûakdığönüllergülsitânüzre k.5/8

(Allah’a hamdolsun ki yine dağ ve kırlarda biten güllerin gezintisine çıkma vakti geldi. Yine gönüller akarsu misali gül bahçesi üzerine aktı.)

İlkbahar mevsimi gelince gül bahçelerinde, bağlarda içki meclisleri kurulur. Gönlün, bir güzele meyletmesi “gönlün akması” olarak adlandırılır. Akarsu ile gönlün ortak noktası **akmak** eylemi olarak karşımıza çıkmaktadır.

“*Açılır elbet nesîm-i nevbahar essin hele*

Bend-i dil muhkem değil bend-i nikâbından senin” g. 67/2

(Hele ilkbahar yeli essin, gönlüm açılıp ferahlar; gönlümü sıkan bağlar senin yüzünü gizleyen örtünün düğümünden de sağlam değil ya...)

Bilindiği üzere; baharın gelişiyile doğa yeniden bir canlılık kazanmaktadır. Bu canlılık insanı, tıpkı goncasından çıkmış bir gül gibi ferahlığa kavuşturur. Nedim bu beytinde, baharın gelişiyile ferahlayan bir aşığı sevgiliye sataşmasını konu edinmektedir. Şair; gönlünü sıkan bağların, sevgilinin kâkülünden muhkem olmadığını; bir anlamda da sevgilinin saç düğümünün sağlam olduğunu dile getirmektedir.

1.8.Gönülle Hasbihal

“*Söylenmez ol peri ile seyr-i Hisârımız*

Zannetme ey dil anı hemân söylerim sana” g.30/6

(Ey gönül! O peri yüzlü güzelle Hisar gezimizin maceraları anlatılmaz. Sana da hemen hepsini anlatırım sanma!)

Nedim bu beytinde gönülle bir iç konuşma gerçekleştirmektedir. Sevgilisi ile gezdiği yerleri kendi gönlünden bile saklamaktadır.

“*Hîç bir nişâne yok o miyân ü dehândan*

Âgâh olursam ey dil ü cân söylerim sana” g.30/13

(Onun belinden ve ağzından hiçbir belirti yok. Ey gönlüm ve canım, eğer öğrenirsem sizlere de söylerim.)

Sevgilinin güzellik unsurlarından bel ve ağız bu beyitte karşımıza çıkmaktadır. Sevgilinin beli ince ve zarif; ağzı da kapalı olduğu için görünmemektedir. Nedim'in sevgilisinin de tahayyülden ibaret olmadığını, gerçek bir sevgili olduğunu biliyoruz. Nedim, sevgilisine baktığında onun belini ve ağzını özelliklerinden dolayı görememektedir. Gönlüyle hasbıhal eden Nedim, sevgilinin bu güzellik unsurlarını görürse **gönlüne** de anlatacağını, **gönlüne** seslenmektedir.

1.9.Nedim'in Şairliği Bağlamında Gönül Kavramı

“Çünkü şâirsin hayâl-i tâzedir senden murâd

*Pes yeni bir **dilrübâ**-yumû-miyân lâzım sana” g.6/3*

(Mademki şairsin senden istenen taze hayallerdir. Öyleyse sana **gönül alankıl** gibi ince belli yeni bir sevgili gerekli!)

Nedim bu beytinde şairin taze hayaller peşinde koşması gerektiğini söylemektedir. Taze hayallere sahip olmak için ise gönül alan bir sevgilinin olması gerekir.

*“Vasf-ı la'l-i **dilber** ise kasdın ey kilk-i beyân*

Tercemânmaklığaşîrîn-zebân lâzım sana” g.6/8

(Ey anlatım ustası kalem! Amacın **gönlü alıp götür**en sevgilinin yakuta benzeyen dudağını anlatmaksa sana tercüman olacak tatlı dilli bir güzel gerek!)

Nedim bu beytinde de bir önceki beyitte olduğu gibi şair olmak için tatlı dilli bir sevgiliye sahip olmak gerektiğini dile getirmektedir. Şairin kalemi, sevgilinin ağzından dökülen inci gibi sözleri kâğıdına aktarırsa ustalaşır. Sevgili, aşığın tercümanı olur. Usta bir şair olmak için de aşığın kendisine tercüman olacak **gönül alan** bir sevgiliye ihtiyacı vardır.

“Nagme-kari-i sarîr-i pâ-y-i kilkinleNedîm

Şevk-yâbetdindil-i divânesin bülbüllerin” g.71/5

(Ey Nedim! Kaleminin ayağının nağmeli gıcirtısıyla bülbüllerin deli gönüllerini arzulu hale getirdin.)

Âşığın gönlü, aşkın verdiği acıyla deli divâne olmuştur. Kamış kalemin ucu, mürekkebi bünyesine almak için ortadan ikiye ayrılmıştır. Kalemin ucu yarık olduğundan dolayı yazı yazarken gıcırdar. Nedim'in kaleminden çıkan bu gıcirtılar, etrafı mest eden nağmeler yayar. Bu nağmelerin etkisiyle âşık bülbüllerin deli gönülleri daha da arzulu hale gelir. Nedim'in şiirleri divâne gönülleri daha da coşturur.

2. SONUÇ

Sonuç olarak diyebiliriz ki; Nedim, gönlünü hasbıhal edecek bir dost olarak görmüş, benzeyen- benzetilen ilişkisi içinde gönlü, nazımlarında bir dantel işçiliği titizliğinde işlemiştir. Nedim'in şiirlerinin membaı olan gönül, aşkın kanlı yaralarla yaşandığı yerdir. Bir aşk hastasının kaleminden çıkan gönül benzetmelerinin ise bu kadar coşkun ve heyecanlı olması gayet tabiidir.

KAYNAKLAR

DEVELİOĞLU, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat. Ankara: Aydın Kitabevi, 2012.

ERGİN, Muharrem, Orhun Abideleri. Ankara: Boğaziçi Yayınları, 2012.

MACİT, Muhsin, Nedim Divanı. Ankara: Akçağ Yayınları, 1997.